

W 10 rocznicę śmierci. O Profesorze Kazimierzu Podoskim (1923–1995) i jego działalności politologicznej

Wciąż ugruntowująca się pozycja polskiej politologii wśród innych dyscyplin poznania naukowego generuje potrzebę przypominania jej pierwszych animatorów i współtwórców. Jednym z zasłużonych na tym polu badaczy był Prof. zw. dr hab. Kazimierz Podoski.

Był autorem ponad 1000 publikacji; wypromował 70 doktorów i ponad 500 magistrów. Przez 22 lata, od 1970 do 1992 r. był dyrektorem Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Gdańskiego¹.

Pochodził z rodziny inteligenckiej. Ojciec jego Bohdan, z wykształcenia prawnik był posłem i wicemarszałkiem Sejmu RP, współautorem Konstytucji kwietniowej; po 1945 r. aktywnym emigracyjnym działaczem niepodległościowym². Matka Maria Julia z Ciecierskich, z wykształcenia muzyk pracowała w administracji wielu instytucji publicznych oraz społecznie zajmowała się krzewieniem kultury muzycznej³. Rodzina legitymuje się bogatą tradycją aktywności społeczno-politycznej. Podoscy herbu Junosza od połowy XV w. wyraźnie zaznaczyli swą działalność jako: kasztelanowie, starostowie, sędziowie, pisarze. W XVIII w. Mikołaj (w latach 1736–1761) i Józef Antoni (w latach 1761–1778) byli wojewodami płockimi. Od 1767 r. prymasem Polski był Gabriel Jan Podoski⁴.

¹ *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1982, s. 597; W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1992, s. 157; A. Chodubski, *Kazimierz Podoski. Działalność naukowa i pedagogiczna*, Gdańsk 1993; *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego. Suplement I*, Gdańsk 1998, s. 240; A. Chodubski, *Kazimierz Podoski 1923–1995) i jego wkład w rozwój polskiej politologii*, „Athenaeum” 2000, nr 4, s. 209–222.

² S. Łoza, *Czy wiesz, kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 581; J. Zaleski, *Bohdan Podoski*, „Dziennik Polski” (Londyn) z dn. 24 VII 1986, s. 3; A. Chodubski, *Bohdan Podoski (1894–1986) i jego aktywność społeczno-polityczna*, „Przegląd Polonijny” 1994, nr 4, s. 137–145.

³ A. Chodubski, *Kazimierz Podoski. Działalność naukowa...*, s. 17.

⁴ *Idem*, *Mikołaj i Józef Antoni Podoscy – wojewodowie płockcy w XVIII wieku*, „Notatki Płockie” 1992, nr 4, s. 30–36.

Kazimierz Podoski urodził się 15 lipca 1923 r. w Warszawie. Do 10 roku życia mieszkał w Wilnie. Tam przez 4 lata uczył się w szkole podstawowej OO. Jezuitów. Od 1933 r., po przeprowadzeniu się do Warszawy kontynuował naukę w szkole prywatnej. Od 1935 r. uczęszczał do Gimnazjum im. Króla Stefana Batorego.

Po rozpoczęciu II wojny światowej, w sytuacji otrzymania 5 września 1939 r. nakazu opuszczenia Warszawy, wyjechał z rodzicami do Wilna. Uczęszczał tam do liceum OO. Jezuitów; po włączeniu miasta do Związku Radzieckiego przekształcono liceum w IX Wileńską 10-letnią Szkołę Średnią. W czerwcu 1941 r. zdał tam maturę i otrzymał świadectwo dojrzałości. W czasie edukacji przejawiał uzdolnienia matematyczne.

W Wilnie doświadczył brutalnej rzeczywistości wojennej. Wielokrotnie wysiedlano rodzinę z zajmowanych mieszkań. Latem 1940 r. NKWD (Ludowy Komisarz Spraw Wewnętrznych) aresztował ojca, osadzając go w więzieniu na Łukiszkach. W czerwcu 1941 r. wywieziono go do łagru (obozu pracy) do Peczoiry na Uralu.

Latem 1941 r. podjął pracę jako pomocnik tynkarza w przedsiębiorstwie remontowym. Po kilku miesiącach przeniósł się do pracy biurowej w zarządzie mieszkaniowym, a następnie w przedsiębiorstwie prywatnym transportu konnego. Na początku 1943 r. skierowano go do pracy fizycznej na kolei. Początkowo pracował przy konserwacji torów kolejowych na stacji w Wilnie, a po pewnym czasie przeniesiono go do Wierżbołowa (na granicy litewsko-pruskowschodniej); w sytuacji defensywy armii niemieckiej przeniesiono go z firmy na obszar Prus Wschodnich; pracował wtedy jako drwal. Na początku 1945 r. z firmą przeniesiono go nad Zalew Wiślany; pracował m.in. w pobliżu Pilawy i Krynicy Morskiej, a w połowie marca 1945 r. przetransportowano go z firmą do budowy prowizorycznego lotniska na Hel.

Po wyzwoleniu 9 maja 1945 r. Helu spod panowania niemieckiego udał się do Warszawy. Zatrzymał się u SS. Nazaretanek, gdzie Matką Generalną była jego krewna. Wkrótce z Warszawy wyjechał do Olsztyna, 1 czerwca 1945 r. podjął pracę w Wojewódzkim Oddziale Państwowego Urzędu Repatriacyjnego (przy ul. Szrajbera). Równolegle podjął studia; początkowo studiował w olsztyńskim punkcie konsultacyjnym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Od trzeciego roku studiów dojeżdżał na zajęcia do Torunia. Ukończył je w czerwcu 1949 r. na Wydziale Prawno-Ekonomicznym uzyskując stopień magistra praw.

Od 1 listopada 1949 r. pracował w Biurze Regionalnym Centralnego Urzędu Planowania, które po reorganizacji władz terenowych przyjęło nazwę Wojewódzka Komisja Planowania Gospodarczego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej; pracował tam jako kierownik różnych działów, 1 października 1955 r. przeniesiono go służbowo do analogicznej instytucji w Gdańsku; powierzono mu funkcję I zastępcy jej przewodniczącego; 1 stycznia 1961 r. został jej przewodniczącym; funkcję pełnił do 31 sierpnia 1963 r.; został z niej zwolniony ze względów politycznych; przyczyną było spotkanie się w Holandii z ojcem, aktywnym uczestnikiem życia niepodległościowego w Londynie.

Pracując w regionalnych urzędach osadniczych i planowania gospodarczego obok rozwiązywania doraźnych zadań administracyjnych interesował się długofalowymi przemianami osadniczymi, głównie w aspekcie społecznym; interesował się zarówno problemem z punktu widzenia teorii, jak i kształtowania praktycznego małych miast w Polsce. Zainteresowanie to stało się asumptem do przygotowania rozprawy doktorskiej. W 1955 r. zgłosił się na egzamin konkursowy na studia doktoranckie do Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu. Po pomyślnym zdaniu egzaminu skierowano go do Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. Na studiach doktoranckich przygotował i obronił rozprawę, pt. *Stan i perspektywy małych miast i osiedli w województwie gdańskim*. Promotorem rozprawy był profi Edward Strzelecki; obrona odbyła się 29 grudnia 1959 r. na Wydziale Ekonomiki Produkcji SGPiS. Z perspektywy 40 lat można stwierdzić, że przewidywania dotyczące małych miast i osiedli zarysowane w dysertacji potwierdzają się. Analizując specyfikę miast w województwie gdańskim oraz zagadnienia demograficzne wskazał, że do 2000 r. (przy uwzględnieniu przemian osadniczych) zjawisko funkcjonowania małego miasta nie zniknie; uwzględniając postęp cywilizacyjny oraz jego konsekwencje zauważył, że małe miasta staną się istotną potrzebą cywilizacyjną⁵. W analizie punkt ciężkości spoczął na wyzwaniach rozwoju cywilizacyjnego, kulturowego, a w tym możliwościach ekonomicznych. Wskazał, że program dla każdego województwa powinien być opracowany odrębnie, z uwzględnieniem ogólnych założeń modelowych dla kraju, gdyż w każdym z województw występują specyficzne i nie zawsze porównywalne możliwości rozwiązywania niektórych zjawisk⁶. Było to oryginalne, kulturowo-cywilizacyjne ujmowanie sieci osadniczej; łączono w nim podejście globalne z rzeczywistością lokalną. Uznawano różnorodność jako całość kulturową. W tworzeniu społeczeństwa zurbanizowanego (miejskiego) czy megazurbanizowanego (wielkomiejskiego) uwzględniano dziedzictwo przeszłości, różnorodność ekonomiczną, jak i społeczną; uznając proces przenoszenia się ludności ze wsi do miast wiążący się z edukacją, procesem wytwarzania, modelem kultury życia codziennego wskazano ogniwa umacniające tożsamość małych społeczności lokalnych.

Prognoza rozwojowa małych miast i osiedli z początku lat 60. jest współcześnie czytelna zarówno w odniesieniu do rzeczywistości polskiej, jak i do ładu globalnego. W dobie odmasowienia życia społeczno-gospodarczego i politycznego, w okresie kształtowania się społeczeństwa informatycznego następuje opuszczanie wielkich aglomeracji na rzecz osiedlania się w małych osiedlach, na peryferiach, oddalania się od centrów z tzw. wielkiej cywilizacji⁷. Działalność poznawczą i śmiało formułowane

⁵ Por. A. i H. Toffler, *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Poznań 1996, s. 29–32; J. Naisbitt, *Megatrendy. Dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie*, Poznań 1997, s. 144–149.

⁶ K. Podolski, *Stan i perspektywy rozwojowe małych miast i osiedli w województwie gdańskim*, Gdynia 1967, s. 73.

⁷ Por. E. Polak, *Przemiany cywilizacji współczesnej w sferze kultury materialnej*, Gdańsk 1996.

hipotezy, pytania badawcze, jak uogólnienia i wnioski uplasowały Profesora wśród prekursorów tego nurtu badań prognostycznych.

W 1959 r. podjął pracę na pół etatu w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku, początkowo jako starszy asystent, a następnie adiunkt w Katedrze Geografii Ekonomicznej; od 1 września 1963 r. praca na uczelni była podstawowym miejscem jego zatrudnienia.

25 czerwca 1964 r. uzyskał stopień docenta (doktora habilitowanego) nauk ekonomicznych na Wydziale Ekonomiki Produkcji w Szkole Wyższej Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. W rozprawie habilitacyjnej pogłębiał badania prognostyczne z zakresu kształtowania sieci osadniczej. Na nurt zainteresowań badawczych istotny wpływ wywarły przemiany społeczne i gospodarcze w kraju; dokonywał się proces przebudowy kraju, z rolniczego na przemysłowy; powstawały duże aglomeracje, następował masowy odpływ ludności ze wsi do miast; specyfikę posiadały tzw. Ziemie Odzyskane, tj. przestrzeń włączona po 1945 r. do polskiego organizmu państwowego. Z ziem tych następował odpływ ludności autochtonicznej, a napływ ujawniał osadników z tzw. Kresów Wschodnich oraz innych regionów kraju. Procesowi temu towarzyszyły zjawiska tymczasowości, doraźności postaw i zachowań. Obok rozwiązań praktycznych w zakresie osadniczym ważne było nakreślenie perspektyw rozwojowych.

W analizie przemian osadniczych ważne miejsce zajęły kwestie demograficzne; rozpatrywał procesy migracyjne jako zjawisko cywilizacyjne; dostrzegł proces kształtowania się społeczności wielokulturowej zmieniającej świat wartości, ujawniającej nowe aspiracje zawodowe, społeczne; zwracał uwagę na rozwój oświaty jako fundamentalną wartość przemian społecznych; im wyższy stopień wykształcenia tym większe aspiracje i możliwości adaptacyjne w zmieniającej się rzeczywistości cywilizacyjnej. W analizie demograficznej uwzględniał związki między strukturą wieku, aktywnością zawodową, strukturą zatrudnienia, aspiracjami zawodowymi, społecznymi, socjalno-bytowymi itp. Zauważył, że im wyższy jest poziom wykształcenia ludzi tym łatwiej adaptują się w nowych miejscach osiedlenia, łatwiej włączają się w nurt aktywności zawodowej i społecznej. W małych osadach ściślej są więzy lokalne, ujawnia się większy konserwatyzm postaw i zachowań. Zjawiska i procesy cywilizacyjne wyraźnie zostały wyartykułowane w rozprawie habilitacyjnej, pt. *Perspektywy rozwoju sieci osadniczej w województwie gdańskim (na tle przemian osadnictwa w Polsce)*.

Wyniki badań systematycznie publikował w formie artykułów w czasopiśmiennictwie specjalistycznym, m.in. w „Gospodarce Planowej”, „Gospodarce i Administracji Terenowej”, „Roczniku Polityczno-Gospodarczym”, „Przeglądzie Zachodnim” oraz broszurkach i materiałach powielanych; np. w 1959 r. opublikował 11 prac, w 1960 r. 12, w 1961 r. – 14⁸. W 1959 r. ukazało się m.in. studium: *Uprzemysłowienie*

⁸ A. Chodubski, *Kazimierz Podoski. Działalność naukowa...*, s. 20–22.

miast na Ziemiach Zachodnich w latach 1961–1965, ze szczególnym uwzględnieniem środków zapobieżenia występowaniu regresu małych miast i dróg ich aktywizacji oraz Węzłowe problemy planu perspektywicznego regionu nadmorskiego. Opracowania spotkały się z dużym zainteresowaniem władz społeczno-politycznych.

Po uzyskaniu docentury powierzono Mu organizację struktur naukowo-dydaktycznych: Zakładu Ekonomii Politycznej i Studium Nauk Politycznych. Ważne wyzwanie wiązało się tworzeniem nauk politycznych; edukację z tego zakresu wprowadzono wtedy eksperymentalnie na niektórych uczelniach w kraju. Organizując studium skoncentrował się na problemach metodologicznych, którym pozostał wiemy przez cały czas działalności dydaktycznej i badawczej. Najważniejsze zadania dydaktyczne ukierunkowywał na dostarczanie wiedzy teoretycznej, a w tym przede wszystkim metodologicznej dotyczącej zjawisk i procesów społeczno-politycznych i gospodarczych. Znaczącym osiągnięciem dydaktycznym z tego zakresu było przygotowanie skryptów i materiałów z zakresu teorii polityki.

Wśród skryptów politologicznych istotną pozycję zajmowało *Wprowadzenie do teorii polityki* wydane we współautorstwie z Czesławem Ciesielskim, Bohdanem Piaseckim i Andrzejem Sobocińskim (I wydanie w 1973 r.). We wstępie do skryptu podkreślono:

„Charakter „Wprowadzenia” zdeteminowany jest zarówno kręgiem odbiorców, jak i dotychczasowymi ustaleniami w świetle badań i dyskusji naukowych. Wiele zagadnień pozostaje nadal w sferze sporów, wyrażane są różnorodne poglądy i trudno o jednolitą, lub nawet przeważającą opinię większości środowisk naukowych w kraju. Odmienne podejście do zakresu nauk politycznych, łącznie nawet z używaniem różnorodnego nazewnictwa, nie sprzyjało też dotąd szerszej wymianie doświadczeń w skali międzynarodowej C.) W tej sytuacji autorzy, obok charakteryzowania niektórych z przedstawionych poglądów, w wielu przypadkach sięgali do własnych ustaleń, które nie mogą mieć oczywiście charakteru ogólnie przyjętego poglądu w Polsce. Starano się to zawsze odpowiednio sygnalizować w tekście. Autorzy zdecydowali się na podjęcie opracowania, pomimo występowania wskazanych (u znacznych trudności, biorąc pod uwagę przede wszystkim okoliczności całkowitego braku podręczników, uwzględniających założenia nowego programu podstaw nauk politycznych wprowadzonego we wszystkich uczelniach wyższych w Polsce od roku akademickiego 1974/1975. Podręczniki centralne są dopiero przygotowywane. (...) Musi ono mieć obecnie charakter wstępny, często dyskusyjny, ale chyba tylko tą drogą można stopniowo doprowadzić do doskonalenia i precyzowania podstawowych pojęć z zakresu teorii polityki”⁹.

W skrypcie najważniejsze zagadnienia ujęto w formie pięciu rozdziałów, zatytułowanych kolejno: I. Przedmiot nauki o polityce (Pojęcie polityki. Przedmiot nauki

⁹ C. Ciesielski, B. Piasecki, K. Podoski, A. Sobociński, *Wprowadzenie do teorii polityki*, Gdańsk 1973, s. 5.

o polityce). II. Geneza, etapy rozwoju nauki o polityce, III. Metody badawcze w naukach politycznych, IV. Podstawowe kategorie nauki o polityce (1. Władza polityczna, 2. Zjawiska polityczne i ich klasyfikacja, 3. Proces polityczny, 4. Instytucje i organizacje polityczne, 5. Stosunki polityczne, 6. Działanie i oddziaływanie polityczne, 7. System polityczny, modele tego systemu, 8. Norma, cel, wartość, program polityczny i doktryna), V. Prawidłowości zjawisk i procesów politycznych (1. Źródła formowania się polityki, 2. Skuteczność polityki: cel – efekt – warunki, 3. Procesy rewolucyjne i ewolucyjne, 4. Współzależność polityki wewnętrznej i zewnętrznej, 5. Błąd polityczny, 6. Konflikty i sprzeczności polityczne w kapitalizmie i socjalizmie).

Podkreślając wagę metodologii badań wskazano za Markiem Sobolewskim „W naukach politycznych rodzi się jednak szczególnie łatwo pokusa i możliwość utożsamiania pracy publicystycznej z nauką. Zbyt wiele osób z różnych dziedzin życia uważa się za ekspertów od polityki, myląc nadto politykę z nauką o polityce... Nie zawsze w minionych latach umiano docenić to zróżnicowanie i byłoby wskazane wydać pewne specjalne prace poświęcone temu właśnie problemowi; wzajemnym relacjom między politologią a publicystyką polityczną i propagandą. (...) Pokutuje u nas ciągle, zwłaszcza w instancjach decydujących o polityce wydawniczej, przekonanie, że skoro jakiś temat został opracowany przez kogoś a tym bardziej wydano już monografię, sprawa jest zamknięta i podejmowanie tego tematu przez innych badaczy jest marnotrawstwem. Jest to bardzo niebezpieczne nieporozumienie. Żaden temat nie może być wyczerpany monografią. W nauce światowej podejmuje się wciąż na nowo te same problemy i w ten sposób właśnie posuwa się naprzód wiedzę o nich”¹⁰.

Wskazując na zasadniczy nurt zainteresowań teorii polityki podkreślono: „Wykrywanie prawidłowości, ich analiza w skali poszczególnego państwa i w skali międzynarodowej, próba naukowego przewidywania kształtowania się zjawisk w przeszłości, przy uwzględnieniu występujących obecnie i prawdopodobnych przyszłych prawidłowości, stanowić powinno zasadniczy nurt zainteresowań teorii polityki (...) Badania systemowe nie mogą być przy tym traktowane jako statyczne ujęcie rzeczywistości politycznej, trzeba dążyć do wykrywania prawidłowości w nowych zjawiskach i procesach, analizować przemiany i przeobrażenia zachodzące pod wpływem funkcjonowania systemu politycznego z jego podsystemami. Dostrzegać trzeba przy tym zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki podejmowanych w danym państwie lub w skali międzynarodowej decyzji politycznych”¹¹.

Za fundament metodologii badań politologicznych, jak i wszelkich innych dyscyplin naukowych uznawał: 1. wyjaśnianie pojęć; 2. porządkowanie wiedzy zgodnie z uznanymi metodami i technikami badawczymi; 3. interpretację zjawisk i procesów według określonych zasad, kryteriów, odniesień, powiązań, zależności itp.

¹⁰ *Ibidem*, s. 58.

¹¹ *Ibidem*, s. 16.

Po utworzeniu w 1970 r. Uniwersytetu Gdańskiego powierzono mu stanowisko dyrektora Instytutu Nauk Politycznych na Wydziale Humanistycznym. Pełnił funkcję tę do 31 lipca 1992 r. W latach 1973–1975 był prodziekanem Wydziału Humanistycznego. W Wyższej Szkole Pedagogicznej funkcję tę pełnił w latach 1966–1967, a w latach 1967–1970 był prorektorem uczelni.

10 lipca 1970 r. uchwałą Rady Państwa otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych; 1 sierpnia 1970 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Gdańskiego. Należał do grona pierwszych nominowanych profesorów na uczelni. 7 października 1976 r. uzyskał tytuł profesora zwyczajnego.

Z roku na rok powiększał się krąg zainteresowań badawczych Profesora. Znaczącym osiągnięciem badawczym była monografia *Prognozy rozwoju społecznego*, wydana w 1973 r. przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe. W siedmiu jej rozdziałach przedstawiono zagadnienia: I. Badania prognostyczne; II. Prace prognostyczne w krajach socjalistycznych; III. Cele polityki społecznej i rola prognoz społecznych; IV. Metody prognozowania; V. Prognozy rozwoju społecznego Polski (Założenia ogólne); VI. Prognozy rozwoju i przemian struktury konsumpcji; VII. Prognozy zaspokojenia potrzeb z zakresu usług materialnych i zabezpieczenia społecznego.

W pracy wskazano, że „myślenie o przyszłości każdego obywatela przesądza w pewnym stopniu o jego osobistym losie; myślenie o przyszłości powinno cechować każdego obywatela. Uczeni muszą w swych analizach uwzględniać także postawy i osobiste cele każdego z nas, żeby przewidzieć, jak daleko zajdziemy w ciągu następnych lat trzydziestu”¹².

Istotę prognozowania ujmował w kategoriach naukowych, tj. przez połączenie analizy z prognozą. Podkreślał się, że podstawą wszelkich prac prognostycznych jest wykrywanie prawidłowości rozwoju społeczno-ekonomicznego. Analizy muszą mieć charakter kompleksowy, tzn. powinny wykrywać zjawiska, zależności i sprzężenia zwrotne procesów. Prace prognostyczne wymagają nie tylko twórczych idei i koncepcji, ale przede wszystkim trzeźwego myślenia i obliczania¹³.

W prognozowaniu społecznym istotną rolę przywiązywał się do metod. Za podstawowe uznawał: ekstrapolację, porównawczą (analogię), refleksję, analityczną (analizę wyników), modelową (modelowanie matematyczne, symulacyjne). Zauważał, że stosowanie danych metod badawczych uzależnione jest od ogólnego rozwoju nauki; klasyfikacja metod i technik jest nader dyskusyjna; co wynika, m.in. ze stosowania w badaniu zwykle kilku metod.

Badania prognostyczne uznawał za wyzwanie i konieczność rozwoju cywilizacyjnego; zwracał przy tym uwagę na potoczne nieodróżnianie przewidywania i futurologii. Przypominał, że w niektórych, tzw. państwach Zachodu prognozowanie stanowi podstawę strategii kształtowania ładu cywilizacyjnego. W dorobku futurologów wyróżniał:

¹² K. Podolski, *Prognozy rozwoju społecznego*, Warszawa 1973, s. 10.

¹³ *Ibidem*, s. 95.

- Prace prognostyczne z dziedziny metodologii i metodyki oraz innych teoretycznych zagadnień prognozowania;
- książki i artykuły, w których uczeni i publicyści snują rozważania o przyszłości;
- właściwe nowoczesne prognozy społeczne – produkcję naukową wyspecjalizowanych instytucji badawczych – indywidualne, a częściej kolektywne opracowania modeli prognostycznych tego czy innego zjawiska społecznego na podstawie badań ekspertów, ankietowania określonych grup społecznych ludności, skomplikowanej ekstrapolacji danych statystycznych z zastosowaniem wielu teorii matematycznych i cybernetycznych (teoria prawdopodobieństwa, teoria gier), analizy informacji patentowej i innych¹⁴.

Szczególny wkład wniósł Profesor w rozwój badań nad polityką oświatową; koncentrował się w tym względzie na zagadnieniach ekonomiki kształcenia, prognozowania i planowania oświaty. Wykładnię badań zawarł m.in. w takich publikacjach jak: *Wprowadzenie do ekonomiki kształcenia* (1971), *Koszty i efekty kształcenia ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia ustawicznego* (1975), *Infrastruktura społeczna w Polsce* (1975).

Dowodził, że wiedza jest najdroższym „towarem” i podstawowym czynnikiem rozwoju; że rosnący wpływ nauki i techniki na życie codzienne człowieka zmienia jego sposób myślenia. Uznając szybkie tempo postępu naukowo-technicznego opowiadał się za koniecznością kształcenia ustawicznego i interdyscyplinarnego, ukierunkowanego na innowacyjność. Twierdził, że szkolnictwo powinno rozwijać się szybciej, aniżeli cała infrastruktura ekonomiczna. Szkolnictwo powinno być ciągle unowocześniane. Podzielał pogląd, że nauczanie XXI w. odbywać się będzie przy użyciu maszyn i urządzeń symulujących. Rola nauczycieli – nadal istotna i decydująca dla procesu kształcenia – ulegnie istotnej modyfikacji, przewidywał, że zostaną uwolnieni oni od przekazywania wiadomości, w większym stopniu będą się mogli zająć udzielaniem porad i wychowaniem uczniów. Przyszły proces kształcenia postrzegał w wymiarze indywidualizowania. Przewidywał, że każdy człowiek musi być przygotowany do uczestnictwa w kształceniu trwającym przez cały okres jego aktywności zawodowej¹⁵.

W badaniach wskazywał na związek między polityką oświatową a społeczną, podkreślał aspekt możliwościami ekonomicznymi rozwijania edukacji. Zagadnienia te odnosił do planowania oświatowego, zwłaszcza długookresowego¹⁶.

Zwracając uwagę na modele kształcenia, opowiadał się za dziesięcio- lub jedenastoletnim okresem kształcenia na poziomie ogólnokształcącej szkoły średniej i wielostopniowym kształceniem w szkole wyższej, a także za krótkim, intensywniejszym przygotowaniem zawodowym, pomaturalnym.

¹⁴ Ibidem, s. 15.

¹⁵ K. Podoski, *Prognozy rozwoju...*, s. 247.

¹⁶ K. Podoski, W. Tumowiecki, *Polityka społeczna*, Gdańsk 1993, s. 107.

Podobnie, jak i innych dziedzinach poznania tak i w polityce oświatowej zwracał uwagę na kwestie metodologiczne. Fundamentalne znaczenie w tym zakresie miało studium *Problemy i metody badawcze ekonomiki kształcenia*, wydane przez Zakład Narodowy imienia Ossolińskich przy współdziale Komitetu Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych Polskiej Akademii Nauk. Rozważaniami metodologicznymi podkreślał istotę nauki; zauważał i podkreślał, że istnieje różnica między wiedzą a nauką. Wiedza jest zbiorem wiadomości osiągniętych różnymi sposobami, i może cechować je: przypadkowość doboru spostrzeżeń i wiadomości, niepełny krytycyzm wynikający z niesprawdzonych sądów empirycznych, brak krytycznej analizy, luźne powiązanie i współistnienie sądów. Nauka zaś jest wiedzą uporządkowaną. Cechą nauki jest poszukiwanie uogólnień, a więc oderwanie się od rzeczywistości, chociaż ona daje tworzywo do uogólnień. Istoty nauki nie stanowią ani zbiory informacji zdobywanych i gromadzonych, ani nawet wizje zbudowane na podstawie informacji naukowych; są to raczej mity naukowe. Dopiero zastosowanie metod naukowych pozwala na uznawanie wypowiedzi za naukowe¹⁷.

Zauważał, że odróżnienie nauki i wiedzy nastęrcza często trudności, nawet ludziom z wykształceniem akademickim. Nawet ci, którzy sami piszą dzieła, nie potrafią rozstrzygnąć o naukowości zagadnienia. Zdarza się, że ludzie nauki niekiedy nie odróżniają zbioru wiadomości, zwanych potocznie faktologią czy faktografią, od ducha nauki, która poszukuje związków, reguł, praw, a wiec tego, co wzbogaca i tworzy teorię nauki.

Profesor uplasował się wśród pionierów badań nad infrastrukturą społeczną¹⁸. W 1978 r. ukazała się jego podstawowa praca z tego zakresu *Infrastruktura społeczna w Polsce. Stan i perspektywy*, wydana przez Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne. Traktując politykę społeczną jako działalność praktyczną uznawał, że w jej zakres wchodzą potrzeby związane ze:

- sferą bytu (a więc wyżywieniem, mieszkaniem, pomocą materialną w przypadku zdarzeń losowych, niezdolnością do pracy);
- sferą pozamaterialną (jak ochrona zdrowia, edukacja, usługi i działalność kulturalna, w tym rekreacja);
- potrzeby o charakterze psychospołecznym (jak aktywność społeczna, satysfakcja z pracy, uznanie, poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego i społecznego).

Do podstawowych dziedzin polityki społecznej jako nauki i działalności praktycznej zaliczał zagadnienia:

- ludnościowe i rodzinne;
- zatrudnieniowe, płacowe, warunki i ochronę pracy;
- mieszkalnicze;

¹⁷ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 1995, s. 10.

¹⁸ A. Rajkiewicz, *Kazimierz Podoski 15 VII 1923 – 22 VII 1995*, „Polityka Społeczna” 1995, nr 9, s. 40.

- ochronę zdrowia;
- oświatę;
- kulturę;
- zabezpieczenie społeczne i opiekę społeczną;
- ochronę środowiska naturalnego;
- prewencję oraz zwalczanie zjawisk patologii społecznej.

Badając rzeczywistość polską odwoływał się do doświadczenia państw zachodnioeuropejskich. Wykładnię z tego zakresu zaprezentował m.in. w pracy zbiorowej, pt. *Polityka społeczna w rozwiniętych krajach kapitalistycznych*, wydanej w 1984 r. przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

W poznaniu naukowym dużą wagę przywiązywał do analizy procesowego charakteru życia społecznego pozostającego w nieustannym toku „stawania się”, co współcześnie uznaje się za jeden z głównych standardów w nauce światowej¹⁹. Wśród jego publikacji zwracają uwagę tytuły zaczynające się od przesłania „aktualne tendencje”, np. *Aktualne tendencje kosztów kształcenia „Nauczyciel i Wychowanie”* (1974, nr 5); *Aktualne problemy przekształceń szkolnictwa w świecie*, (w:) *Kalendarz Nauczycielski 1976–1977*, Warszawa 1976; *Aktualne problemy badań nad zarządzaniem oświatą, „Chowana”* (1977, z. 2); *Aktualne problemy infrastruktury społecznej, „Polityka Społeczna”* (1981, nr 7); *Aktualne i przyszłe kierunki zmian w zarządzaniu oświatą, „Nauczyciel i Wychowanie”* (1984, nr 5–6); *Aktualne znaczenie społeczne i ekonomiczne Ziem Zachodnich i Północnych*, [w:] *Rozwój i zmiany w społecznościach Ziem Zachodnich i Północnych Polski*, Szczecin 1991, *Aktualne potrzeby i przyszłość badań z zakresu polityki i ekonomiki kształcenia na tle przemian w polskim systemie edukacyjnym*, [w:] *Terazniejszość i przyszłość badań pedagogicznych na tle zmian w edukacji*, Piotrków Trybunalski 1993.

Badania Profesora i wyniki ich badań prezentowane zarówno w formie książkowej, jak artykułów w czasopiśmiennictwie krajowym i zagranicznym odpowiadały w pełni standardom światowym; ważny ich wyróżnik to położenie akcentu na ogólnych syntezach teoretycznych, zainteresowanie makrostrukturami i makroprocesami, zainteresowanie tzw. „miękką” problematyką, tj. systemami wartości, znaczeń, reguł, norm, mentalności zbiorowej oraz przede wszystkim położenie punktu ciężkości na metodologii badawczej: uznawaniu i stosowaniu metod interpretacyjnych, analizie danych i źródeł wytwarzanych w dynamicznym procesie życia społecznego.

Wyniki badań prezentował również na użytek bieżącej dydaktyki, zwłaszcza w formie skryptów. Kierując Instytutem Nauk Politycznych na Uniwersytecie Gdańskim i prowadząc aktywną działalność dydaktyczną przygotowywał skrypty uczelniane z zakresu teorii polityki, organizacji politycznej społeczeństwa, doktryn politycznych, polityki społecznej i gospodarczej; uczestniczył też w przygotowywaniu podręczników z zakresu nauki o polityce wydawanych centralnie. W 1986 r. ukazał

¹⁹ *Nauka w Polsce w perspektywie XXI wieku*, Warszawa 1996, s. 305.

się pod jego redakcją skrypt dla studentów studiów dla pracujących pt. *Nauka o polityce*. W prezentowaniu treści uwzględniał najnowsze ustalenia badawcze oraz zjawiska i procesy aktualnie zachodzące w świecie.

Pracując na Uniwersytecie Gdańskim prowadził równolegle zajęcia dydaktyczne w kilku ośrodkach naukowo-dydaktycznych, m.in. w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy, Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Bydgoszczy. Cykle wykładów wygłaszał na licznych uczelniach w kraju oraz zagranicą, głównie we Francji i w Niemczech.

Dużą aktywnością wyróżniał się w pracy różnych komisji i komitetów naukowych. Był m.in. wieloletnim członkiem Prezydium, a w latach 1981–1983 zastępcą przewodniczącego Komitetu Nauki o Pracy i Polityki Społecznej PAN; członkiem Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN (a w nim członkiem Komisji Infrastruktury Osadniczej), Komitetu Polska 2000 przy Prezydium PAN; uczestniczył w pracach Komisji Organizacji i Zarządzania Oświatą Komitetu Nauk Pedagogicznych jako zastępca przewodniczącego; członkiem Komitetu Ekspertów dla opracowania raportu o stanie oświaty.

Był wieloletnim członkiem wielu rad naukowych, m.in. Instytutu Nauk Pedagogicznych, Instytutu Pracy i Polityki Społecznej, Rady Naukowej Instytutu Kultury, Instytutu Kształcenia Nauczycieli, Zespołu Dydaktyczno-Wychowawczego Nauk Politycznych Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Bałtyckiego, przewodniczącym Zespołu Naukowo-Doradczego Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Gdańsku, członkiem Rady Narodowej w Koszalinie.

Działalność społeczno-polityczna Profesora zaznaczyła się m.in. w Zarządzie Wojewódzkim Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Gdańsku (przez 12 lat był jego przewodniczącym), Zarządzie Oddziału Wojewódzkiego Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej, Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych (w latach 1980–1992) był jego członkiem, Gdańskim Towarzystwie Naukowym (pełnił w nim m.in. funkcję zastępcy przewodniczącego), przewodniczącego Wydziału I, Komisji Ekonomicznej, zastępcy przewodniczącego Komisji Rewizyjnej, Polskim Towarzystwie Ekonomicznym, Towarzystwie Urbanistów Polskich. W latach 1947–1948 był członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), od 1948 r. do 1990 r. członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). Za działalność zawodową i społeczną został odznaczony 34 odznaczeniami, medalami oraz znakami honorowymi. Ważniejsze z nich to: w 1956 r. *Złoty Krzyż Zasługi*, w 1970 r. – *Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski*, w 1973 r. *Medal Komisji Edukacji Narodowej*, w 1983 r. *Tytuł Zasłużony Nauczyciel PRL*, w 1987 r. *Medal Rodła za Zasługi w Zagospodarowywaniu Ziemi Zachodnich*. Kilkakrotnie otrzymywał nagrody Ministra oraz Rektora.

Utrzymywał bogate kontakty międzynarodowe. Odbył ok. 70 podróży zagranicznych jako aktywny uczestnik kongresów, sympozjów, konferencji. Uczestniczył jako

ekspert na seminariach z zakresu polityki i planowania oświaty, organizowanych w ramach prac Międzynarodowego Instytutu Planowania Oświaty UNESCO; uczestniczył w kongresach Międzynarodowego Towarzystwa Nauk Politycznych, m.in. w 1973 r. w Montrealu, w 1976 r. w Edynburgu, w 1979 r. w Moskwie. Wygłaszał na posiedzeniach ich komisji referaty. Kontakty międzynarodowe ułatwiała mu dobra znajomość kilku języków obcych, m.in. francuskiego, niemieckiego i rosyjskiego.

W badaniach zwracał uwagę na tendencje integrujące świat, jak i równocześnie dążenia do jego podziałów. Zwracał uwagę zarówno na międzynarodowe współzależności zjawisk i procesów gospodarczych, społecznych i politycznych, jak też wskazywał na potrzebę umacniania wspólnot lokalnych. Wskazywał, że lokalizm jest ostoją zachowania tożsamości kulturowej; zwracał uwagę na ujawnianie się konfliktów w warunkach nadmiernej biurokracji i wzrastającego dystansu między rządzącymi i rządzonymi. Z tego zakresu na uwagę zasługuje m.in. studium o specyfice sprzeczności i konfliktów w okresie transformacji systemowej w Polsce²⁰. Analizując bieżącą rzeczywistość społeczno-polityczną i gospodarczą formułował wyważone a zarazem odważne uogólnienia. Podkreślał np.: „Praktyka rozwiązywania konfliktów w warunkach polskich obfituje w liczne przykłady negatywne. Wynika to, w moim przekonaniu, z pewnej przypadkowości doboru osób wchodzących w skład elit politycznych i gospodarczych na różnych szczeblach. Chodzi tu nie tyle i nie tylko o pewną fachowość, umiejętności, ile o ujawniające się niejednokrotnie cechy osobiste, wyraźnie wpływające na kształtowanie się obrazu sytuacji w okresie, gdy istniejące sprzeczności przeradzają się w sytuację konfliktową. Ujmując sprawę jak najbardziej ogólnie, można wskazać przede wszystkim na takie cechy, jak: brak kompetencji, zacierzenie, przekonanie o własnym posłannictwie i podejmowaniu jedynie słusznych decyzji, nieliczenie się z głosami innych. Największe trudności sprawia podejmowanie decyzji będących wynikiem kompromisów zawartych między różnymi siłami politycznymi. Wymienić także trzeba nieliczenie się w trakcie realizowania pewnych działań i decyzji z wartościami uznanymi za istotne przez znaczne grupy społeczne (...) Nieumiejętność rozwiązywania sytuacji konfliktowych powoduje występowanie różnorodnych trudności, hamuje procesy postępu społecznego i ekonomicznego (...) Przypadkowość kształtowania się elit politycznych występuje na wszystkich szczeblach – zarówno na poziomie centralnym, lokalnym, jak i w przedsiębiorstwach czy jednostkach budżetowych. Dotyczy to również osób, które objęły różne stanowiska lub też w wyniku przeprowadzonych – wyborów weszły do organów przedstawicielskich centralnych i terenowych”²¹.

W badaniach Profesora ważne miejsce zajmowały problemy społeczno-polityczne Gdańska i Wybrzeża Gdańskiego. Materiał empiryczny pozyskany w regionie

²⁰ K. Podoski, *Specyfika sprzeczności i konfliktów w okresie transformacji systemowej w Polsce*, [w:] *Konflikty społeczne w procesie transformacji systemowej*, pod red. K. Piątka, Toruń 1996, s. 31–39.

²¹ *Ibidem*, s. 35.

wykorzystał do rozpraw doktorskiej oraz habilitacyjnej; w rozważaniach teoretycznych posługiwał nierzadko egzemplifikacją zjawisk i procesów zachodzących w regionie; np. w 1962 r. opublikował artykuł *Aktualne problemy zatrudnienia w woj. gdańskim*, „Gospodarka i Administracja Terenowa” (1962, nr 11), w 1966 r. *Główne kierunki przemian gospodarczych w województwie gdańskim w latach 1945–1965*, „Zeszyty Geograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku” (1966, R. VIII), w 1976 r. *Rozwój makroregionu nadmorskiego i gospodarki morskiej w świetle prognozy Polska na morzu 2000*, „Nauka Polska” (1976, nr 8), w 1979 r. *Czynniki rozwoju gospodarki morskiej/przed i po II wojnie światowej*, „Komunikaty Instytutu Bałtyckiego” (1979, z. 29) w 1989 r. *Grudzień 1970. Przebieg wydarzeń na Wybrzeżu Gdańskim*, Gdańsk 1989.

Jako badacz polityki społecznej podejmował najbardziej nośne tendencje i kierunki poznawcze, m.in. humanizację stosunków społecznych, wykształcenie, samoorganizowanie się, aktywność lokalną i wzajemną pomoc, problemy bezrobocia, wykorzystanie czasu wolnego, poznanie kultur i subkultur, patologie społeczne, migracje ludności. Stosunki społeczne i politykę społeczną wiązał z postępem naukowo-technicznym, kształceniem specjalistycznym, wpływem nauki na życie codzienne. Całokształt zagadnień ujmował w kategoriach prognostycznych. Podkreślał główne kierunki przemian społeczno-gospodarczych i gospodarczych. W systemie wartości wskazywał na wagę prawa w kształtowaniu życia społeczno-politycznego i ekonomicznego; opowiadał się za wzrostem aspiracji społecznych, za zastępowaniem filozofii panowania ideą harmonijnego współistnienia i partnerstwa. Wyniki badań starał się wiązać z praktyką, co wynikało z nastawienia ideowego na przyszłość.

Ukazując główne problemy polskiej polityki społecznej w warunkach transformacji systemowej zauważał m.in. „Konieczne jest reformowanie polityki społecznej, opracowywanie długofalowego programu działania, ukierunkowanie jej na pomoc dla najbardziej potrzebujących, zwracanie przy tym uwagi na przekształcenia społeczne, na wytwarzanie się klasy średniej o lepszych niż przeciętne warunkach bytowania. Nie można pochopnie dokonywać zmian tylko po to, by sprawy rozwiązać inaczej niż dotąd. Wykorzystywać trzeba pozytywne doświadczenia tak polskie, jak i rozwiniętych krajów zachodnich (...) Zdawać sobie trzeba sprawę z tego, że bez poparcia społecznego nie jest możliwe osiąganie sukcesów w życiu gospodarczym. Nie wszystko można pozostawić jedynie biegowi swobodnej gry rynkowej”²².

Renesansowe zainteresowania badawcze Profesora powodowały, że podejmował się naświetlenia przez pryzmat polityki społecznej wiele złożonych kwestii, mających głęboką swą specyfikę, jak np. kwestie narodowościowe czy polonijne.

²² K. Podoski, *Problemy polskiej polityki społecznej w warunkach transformacji systemowej*, [w:] *Z problemów polityki społecznej i edukacji politologicznej*, pod red. U. Świętochowskiej, Gdańsk 1993, s. 15–16.

Charakterystyczne były w tym względzie np. opracowania: *Aktualne przemiany społeczne i ich konsekwencje dla kwestii narodowościowej*²³ czy *Sytuacja Polaków na Litwie na tle problemów narodowościowych*²⁴. W analizach w ujęciu systemowym wskazywał na konieczność wspólnego rozwiązywania problemów narodowościowych i wprowadzania ładu globalnego; podkreślał konieczność regionalnej integracji świata, unikania wojny jako środka rozwiązywania sporów, wskazywał na potrzebę rozwoju aktywności i autonomii grup narodowościowych, na osłabienie tożsamości państwowej na rzecz więzi lokalnych i globalnych.

1 października 1993 r. rozpoczął Profesor okres emerytalny. Nie zrezygnował jednak z pracy naukowo-dydaktycznej. Pracował nadal na pół etatu na uczelni; aktywnie uczestniczył w życiu naukowym. W marcu 1995 r. przerwała ją nieuleczalna choroba. Zmarł 22 lipca 1995 r. przeżywszy 72 lata. W pamięci pokoleń pracowników nauki, studentów pozostaje jako wielki uczony, wspaniały człowiek i nauczyciel.

W refleksji ogólnej należy stwierdzić, że Profesor Kazimierz Podoski:

- plasuje się wśród wybitnych badaczy i znawców współczesnych problemów polityki społecznej;
- był badaczem o renesansowym horyzoncie zainteresowań, człowiekiem o ogromnej wiedzy, pracowitości;
- wniósł ważki wkład w rozwój polskiej politologii jako jej metodolog, autor opracowań naukowych, skryptów i podręczników, organizator dydaktyki w szkolnictwie wyższym i jej promotor w świecie naukowym oraz szerokich kręgach społecznych;
- posiadał szczególne predyspozycje do realizacji wyzwań politologicznych; wywodził się z rodziny o bardzo bogatej tradycji aktywności politycznej, był synem polityka; posiadał interdyscyplinarne wykształcenie był prawnikiem, ekonomistą, pedagogiem; legitymował się dobrą znajomością języków obcych, co ułatwiało mu utrzymywanie kontaktów międzynarodowych;
- stworzył szkołę badawczą, skupił wokół siebie środowisko politologów oraz badaczy zjawisk i procesów społeczno-politycznych i gospodarczych, ukierunkowanych na poznanie prognostyczne.

²³ K. Podoski, *Aktualne przemiany społeczne i ich konsekwencje dla kwestii narodowościowej*, [w:] *Przemiany społeczne, kwestie narodowościowe i polonijne*, pod red. A. Chodubskiego, Toruń 1994, s. 7–14.

²⁴ K. Podoski, *Sytuacja Polaków na Litwie na tle problemów narodowościowych*, „Komunikaty Instytutu Bałtyckiego” 1994, z. 43, s. 85–93.